

МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ЕТИЧНИХ ЯКОСТЕЙ МАЙБУТНІХ МЕДИКІВ У ВИХОВНОМУ ПРОСТОРІ УНІВЕРСИТЕТУ

Процес очевидних змін, які відбуваються на початку ХХІ ст. в економічній, політичній, духовній, освітній сферах, гостро ставить перед колективами вищих навчальних закладів відповідальне завдання – не лише здійснювати професійне навчання, а й виховувати грамотних, духовно збагачених, національно свідомих фахівців, рівень знань яких відповідав би вимогам суспільства. Зазначене актуалізує проблему формування моральності майбутніх фахівців, зокрема медиків.

Проблемі морального розвитку присвячено праці таких видатних дослідників, як: Б. Ананьєв, Л. Божович, Н. Болдирев, Л. Виготський, Д. Водзинський, О. Леонтєв, І. Мар'єнко, Е. Монозон, А. Рувинський та ін.

Окремі аспекти формування моральних якостей особистості медика висвітлено в працях, присвячених професійній підготовці й вихованню реабілітолога (О. Бруннер, Т. Дяченко, О. Міхеєнко, Н. Пересадин, І. Шувалова), актуалізації потреби студентів-медиків у професійному самовдосконаленні (О. Діденко, Л. Дудікова), формуванню професійних цінностей майбутніх медичних сестер у процесі фахової підготовки (К. Курєнкова), педагогічним умовам формування емпатійної культури студентів вищих медичних навчальних закладів (І. Кузнецова), організаційно-педагогічним умовам виховної роботи в медичному коледжі (Х. Мазєпа), вихованню гуманності в студентів медичного коледжу (О. Андрійчук).

Незважаючи на вагомий внесок науковців у дослідження різних аспектів професійної підготовки майбутніх медиків і широке розкриття проблем моральних якостей у сучасній вітчизняній та зарубіжній науці, проблема формування професійно-етичних якостей, необхідних медикам для успішної професійної діяльності та методики їх формування у виховному просторі ВНЗ, не була предметом окремого наукового пошуку.

Метою статті є: обґрунтування моделі формування професійно-етичних якостей майбутніх медиків у виховному просторі університету.

Під час проектування моделі формування професійно-етичних якостей майбутніх медиків у виховному просторі університету ми користувалися раціональними елементами моделей (В. Болотов, О. Дахін, І. Колеснікова, В. Монахов, В. Серіков та ін.), структурну основу яких становлять компоненти педагогічного процесу (цільовий, змістовно-процесуальний, діагностичний, результативно-оціночний).

Метою моделювання є формування професійно-етичних якостей майбутніх медиків у виховному просторі університету. Розроблена модель має забезпечити моральне становлення й розвиток особистості; активізувати процес самоосвіти, саморегуляції особистості як суб'єкта майбутньої професійної діяльності; розвинути в майбутніх медиків здатність до спів-

робітництва та почуття відповідальності за власний рівень сформованості професійно-етичних якостей.

Принципове значення для розробки моделі формування професійно-етичних якостей майбутніх медиків мали такі теоретичні положення:

1. Професійно-етична якість має свою структуру, основними компонентами якої виступають моральна свідомість і моральна поведінка. Завданням процесу формування професійно-етичних якостей є розвиток і узгодження цих компонентів.

2. Усвідомлення особистістю на рівні переконань вагомості певної якості є важливою передумовою успішного формування означеної якості.

3. Механізм формування професійно-етичних якостей передбачає етапність і сприймається через концепцію усвідомлено-емоційного засвоєння моральності, що обґрунтовує найбільш загальний шлях перетворення моральних норм і принципів на внутрішнє надбання особистості; пізнавально-ціннісну концепцію, що є обґрунтуванням зв'язку між моральним мисленням і моральною дією особистості. Моральна дія вимагає високого рівня морального міркування, оцінити який можна лише на підставі практичних дій, у яких виявляється здатність особистості поєднувати у своїй поведінці слово і діло, реалізувати в конкретній ситуації ті моральні цінності, які нею засвоєні.

4. Визнання суб'єктного характеру взаємодії між суб'єктами навчально-виховної діяльності у виховному просторі університету є передумовою успішного формування професійно-етичних якостей студентів.

У моделі визначено три групи завдань: *діагностичні* (проведення діагностичного зрізу з метою виявлення рівня розвитку окремих професійно-етичних якостей медичного працівника, яке відбувалося за показниками: рівень сформованості усвідомленості та рівень сформованості поведінки, а також діагностичної оцінки впливу виховного простору на процес формування професійно-етичних якостей студентів); *технологічні* (розробка технології реалізації спроектованої моделі протягом навчання майбутніх медиків у ВНЗ, під якою розуміємо проектування освітнього процесу, що сприяє ефективному формуванню професійно-етичних якостей майбутніх медиків, набуттю особистістю значущого морального досвіду); *організаційні* (пошук нового змісту, нових форм взаємодії медичного університету із суб'єктами виховного простору; спрямування діяльності викладачів, кураторів на створення позитивного емоційного фону, атмосфери емоційного натхнення, творчості).

Говорячи про методологічні засади проектування моделі формування професійно-етичних якостей майбутніх медиків у виховному просторі університету нами обрано: системний, гуманістичний, діяльнісний, особистісно орієнтований, аксіологічний підходи, які якнайповніше відображають специфіку організації процесу формування професійно-етичних якостей.

Мета й завдання формування професійно-етичних якостей майбутніх медиків, з одного боку, та закономірності процесу навчання у вищій школі, що впливають із законів теорії пізнання й передбачають вияв у відповід-

них умовах постійних стійких зв'язків і залежностей між трьома елементами навчання – діяльністю викладання, діяльністю учіння й об'єктом засвоєння (змістом навчання) – з іншого, зумовлюють такі принципи:

– *гуманістичної спрямованості*. Повага до студента виявляється в повазі та вимогливості викладача, співчутті, емпатійному ставленні, опорі на позитивне, організації ситуації успіху, що передбачає: виявлення позитивних якостей, зміцнення почуття гідності, організацію виконання ним конкретних справ, дій; мімічне, пластичне, вербальне, предметне, дійове підкріплення позитивного. Саме реалізація цього принципу приводить до сформованості в майбутнього медика гуманізму як вершини його моральності, що знаходить свій вияв у: свідомому засвоєнні універсальних цінностей загальнолюдської, національної, професійної культури; осмисленні єдності людського роду й себе як його неповторної частки, зв'язку з іншими людьми, суспільством, природою;

– *зворотного зв'язку*. Сприяє успіху в навчанні та вихованні й позитивному ставленню студентів до зазначених процесів. І. Бруслова стверджує, що “систематичне інформування студента про досягнуті ним успіхи дає значний мотиваційний ефект, сповнює його вірою у власні сили й зміцнює прагнення вчитися” [1, с. 59]. Реалізація цього принципу вимагає від викладача віри в можливість особистості студента, позитивного його сприйняття. Зміщення фокусу уваги з негативних на позитивні характеристики роботи студента допомагає зміцнити його віру в себе, підтримати атмосферу довіри та поваги, викликає бажання в подальшому покращити свій результат;

– *внутрішньої свободи особистості*. Реалізується через надання студентам можливості відчути потребу самореалізуватися в професійно спрямованій діяльності, набуваючи досвіду моральної поведінки. Для цього вона має бути внутрішньо вільною, що передбачає власний контроль людини над тим, що відбувається з нею, відповідальність за власні успіхи та невдачі. Реалізується за допомогою морально-професійних ситуацій, складність яких студент має обрати сам згідно зі своїми здібностями та інтересами з подальшою самостійною постановкою завдань, діяльності за власною ініціативою студентів;

– *позиційності*. Передбачає трансформацію “суперпозиції” викладача й субпозиції студента в позанавчальній роботі в рівноправні позиції співробітництва, спів-дії, спів-дружності, спів-переживання, спів-відповідальності;

– *синергетичності*. Зумовлює необхідність організації спрямованої в одному векторі діяльності викладачів та студентів у процесі формування професійно-етичних якостей особистості, оскільки порушення єдності дій призводить до зниження якісних та кількісних показників ефективності процесу;

– *паритетності*. Вимагає забезпечення суб'єкт-суб'єктної взаємодії педагога і студента, створення сприятливого психологічного клімату між ними, надає можливість студенту активно та самостійно діяти в проце-

сі як навчальної, так і виховної діяльності, а педагогу консультиувати й коригувати його дії.

Викладачі, куратори мають керуватися визначеними принципами формування професійно-етичних якостей майбутніх медиків у виховному просторі ВНЗ, які є взаємопов'язаними та взаємозумовленими.

Змістовно-процесуальний компонент моделі представлений у трьох площинах: аксіологічній (базується на єдності педагогічних та моральних цінностей), технологічній (визначає стратегію й тактику використання форм, засобів, технологій у діяльності викладачів ВНЗ), особистісно-діяльнісній (розкриває механізми засвоєння й використання особистістю моральних цінностей медика). Вимагав переорієнтації навчально-виховного процесу на формування професійно-етичних якостей майбутніх медиків, яка має здійснюватися з кожної дисципліни навчального плану, оптимального використання технологій навчання й виховання, інтеграції навчального та виховного процесів.

Ідея виховання у процесі навчання знаходить відображення сьогодні в навчальних посібниках з педагогіки вищої школи (А. Алексюк, М. Дяченко, О. Гура, В. Лозова, Г. Троцько, Н. Нічкало та ін.).

В. Лозова, Г. Троцько, розкриваючи виховний характер навчання, відзначають, що “будь-який акт діяльності викладання справляє на тих, хто вчиться, той чи інший виховний вплив” [4, с. 222].

Дослідники розкривають шляхи реалізації принципу виховного навчання: 1. Через зміст навчального матеріалу. У кожному навчальному предметі приховані величезні можливості виховати певне ставлення учнів до предметів, явищ. 2. Через сам процес навчання, його організацію, методи, форми. У навчальній практиці формуються навчальні вміння й навички встановлення мети, вибору засобів її досягнення, що сприяє розвитку самостійності, наполегливості в праці, почуття відповідальності тощо. 3. Реалізації принципу виховного навчання сприяє й особистість учителя, його гуманізм (інтерес до особистості кожного учня, повага до нього, допомога йому тощо); наукова захопленість, широта кругозору, високий інтелектуальний рівень викладання; любов до своєї професійної праці (сумлінність, радість при досягненні результатів); етика поведінки тощо [4, с. 225].

У дослідженні виходили з того, що значні виховні можливості навчального процесу об'єктивно закладені в його змісті. Усвідомлюючи, що моральний компонент досвіду людини чітко відрізняється від інтелектуального, М. Рудакевич зауважує, що моральна позиція особистості як ядро професійної етики формується в процесі засвоєння знань з усіх галузей наук з використанням різних методів їх вивчення [5, с. 205]. При цьому зміст навчального матеріалу, як стверджує О. Ткаченко, “повинен мати характер діалогічності, а педагогічно адаптовані основи наук мають формувати цілісну картину світосприйняття” [6, с. 88]. У цьому виявляється універсальний характер етичних знань, що є органічною складовою всіх інших знань.

3. Васильєва [2] доходить висновку, що в теорії виховного навчання досить чітко виражені два підходи щодо проблеми озброєння охоплених навчанням моральними знаннями через зміст навчання. Перший підхід передбачає вичленовування морального аспекту в змісті навчального матеріалу й формування на його основі моральних понять. При цьому спочатку увага тих, хто навчається, спрямовується на виділення фактів, конкретних прикладів, що виражають задану моральну норму, далі йде визначення ознак, узагальнення й формування нормативних понять. Другий – пов'язаний з формуванням в тих, хто навчається, цілісного уявлення про соціальну зрілість і моральність людини, сукупність моральних якостей і ціннісних орієнтацій через зміст навчального матеріалу; з розвитком умінь визначення головної лінії поведінки людини, її ставлення до суспільних цінностей, оцінювання ситуації, обґрунтування способів її вирішення. У цьому випадку моральні норми засвоюються не відокремлено, а в контексті реальної дії людей, на прикладі яких відбувається аналіз [2, с. 38].

Крім цього, необхідно зважати на те, що зміст навчального матеріалу справляє виховний вплив, якщо він розкривається не тільки в логічному взаємозв'язку цього знання і його істинності, а й у ціннісному значенні його для реальної практики. Лише за такої умови самі знання будуть мати виховне значення, виховну цінність. У цьому контексті надзвичайно справедливий зауваження О. Леонтьєва: “Для того, щоб знання виховували, потрібно виховувати ставлення до самих знань” [3, с. 302].

Спираючись на вищезазначені теоретичні положення, у дослідженні визначальна роль відводиться оновленому змісту дисциплін “Основи психології. Основи педагогіки”, “Анатомія людини”, “Філософія”, “Соціологія та медична соціологія”, “Іноземна мова”, “Ділова українська мова”, “Історія медицини”, оскільки потенційні резерви цих наук орієнтовані на усвідомлення моральних, психологічних явищ, станів, сенсу людського життя, властивостей людини, місця та призначення людини у світі, механізмів культурного й морального самовдосконалення особистості, оволодіння технологіями самовдосконалення, самовиховання, самоосвіти особистості тощо. Викладачі, розкриваючи зміст дисципліни, мають акцентувати на етичних аспектах медичної діяльності, моралі, моральності медичної діяльності; формуванні ціннісних орієнтирів, притаманних діяльності лікаря, їх можливості обґрунтовано робити вибір, використовувати набуті теоретичні знання в розв'язанні реальних життєвих та професійних ситуацій; необхідності формування в майбутнього медика тих чи інших моральних якостей людини, фахівця. Їх інноваційний пошук може здійснюватися через різні варіанти роботи з навчальним матеріалом: безпосереднє введення інформації про моральність, професійно-етичні якості медиків у блок дисциплін психолого-педагогічного, філософського, культурологічного циклів; моделювання в дисциплінах компонента ВНЗ таких способів презентації матеріалу, які б приводили студентів до моральних відкриттів.

Набуті знання мають слугувати майбутнім медикам засобами морального пізнання та формування професійного ідеалу, орієнтирами для ви-

бору ефективної поведінки й прийняття етичних рішень, надійними критеріями оцінювання вчинків і рішень.

Основними формами організації навчально-виховного процесу у ВНЗ, що забезпечують успішне формування в майбутніх медиків професійно-етичних якостей, визначено як класичну, традиційну *лекцію*, так і нетрадиційні лекції: лекції-дискусії, лекції-прес-конференції, лекції-візуалізації, лекції-діалоги; *практичні заняття*, що включають аналіз і вирішення морально-професійних ситуацій, виконання завдань-роздумів, завдань-міркувань, завдань-пошуків (метою є рефлексія етичної медичної спадщини), тренінгів з вирішення типових морально-професійних завдань та психолого-педагогічних тренінгів, ділових та рольових ігор (зокрема, з навмисно створюваними морально-професійними ситуаціями), здійснення самодіагностики, виконання самостійних завдань з обговоренням тощо; *самостійну роботу* студентів, що передбачає роботу з нормативними документами та першоджерелами щодо діяльності сучасного медика, ознайомлення з передовим медичним досвідом, аналіз кіноматеріалів та ін.

Процес формування професійно-етичних якостей майбутніх медиків передбачає використання не лише можливостей навчального процесу, а й позанавчальної діяльності студентів. З педагогічної точки зору позанавчальна діяльність у сучасному ВНЗ являє собою наукоємний, високотехнологічний процес, який у конкретній виховній ситуації передбачає гармонійне об'єднання багатьох видів діяльності, поданих у вигляді організаційних, політичних, культурно-естетичних, трудових та інших компонентів. Об'єднуючим началом для них може слугувати особистісно орієнтований підхід до виховання, який визначає його цілісність, системність, неперервність, відтворюваність, технологічність, прогностичність і спадковість – характеристики, які відображають рівень розвитку виховної системи ВНЗ. Позанавчальна діяльність спрямована на розв'язання виховних завдань, здійснення яких передбачає використання форм, які не пов'язані з процесом навчання й ґрунтуються на особистісних перевагах та інтересах. Це надає студенту свободу вибору, якої він позбавлений у навчальному процесі, що актуалізує механізми саморозвитку, самореалізації, самовизначення, саморегуляції. Особистісно орієнтований підхід до позанавчальної діяльності передбачає не лише участь, а й побудову при цьому партнерських, довірливих відносин зі студентами, заснованих на взаємній повазі й зацікавленості. Найважливішою особливістю позанавчальної діяльності є її потенційна можливість ефективно впливати на процес формування професійно-етичних якостей майбутніх медиків.

До найважливіших вимог, що регулюють ефективність педагогічного впливу на процес формування професійно-етичних якостей майбутніх медиків, відносимо системність у побудові виховання. Її характеристиками є: 1) цілеспрямованість, яка визначається як підкорення всієї позанавчальної роботи головній меті – формуванню професійно-етичних якостей майбутніх медиків; 2) цілісність, яка розуміється як поєднання різних структур чи функцій у єдине ціле, що забезпечує позитивні результати формування профе-

сійно-етичних якостей майбутніх медиків; 3) структурованість, під якою розуміємо наявність складної ієрархії частин та елементів, які беруть участь у виховному процесі; 4) взаємодія елементів системи, яка забезпечується наявністю між ними детермінантних зв'язків, що роблять її керованою.

Висновки. Як головні завдання, які мають бути реалізовані в процесі участі в різноманітних видах позанавчальної діяльності, було визначено такі: 1) розширення спектра можливих видів позанавчальної діяльності, у яких студент може реалізувати свої сили за час навчання; 2) максимальне орієнтування в кожному з пропонованих видів діяльності й оволодіння виконавськими, організаторськими, управлінськими навичками при їх здійсненні; 3) формування професійно-етичних якостей студентів.

Із цих позицій ми виходимо, передбачаючи апробацію найбільш дієвих, організаційно мобільних, легко керованих і цікавих студентству напрямів позанавчальної діяльності (студентське наукове товариство, у діяльності якого в університеті активно беруть участь понад 200 осіб); суспільно-політична діяльність (робота в органах студентського самоврядування, співробітництво з молодіжними й політичними організаціями, діяльність у студентських союзах); нових форм організації позанавчальної діяльності (відеотренінги, тренінги розвитку моральної свідомості медика, диспути морального змісту, мініконференції, психодрами, виставки, круглі столи тощо), головне спрямування яких – формування у майбутніх медиків професійно-етичних якостей. Упровадження вищезазначеного забезпечується створенням рефлексивного середовища, що визначає розвиток рефлексивності як властивості особистості. Упровадження цих форм сумісної роботи зі студентами спрямоване на зміцнення їх віри у власну моральну правоту, формування моральних якостей: громадянськості, відповідальності, вимогливості, толерантності, людяності тощо, сумлінного підходу до моральних настанов, критичного ставлення до власних мотивів і вчинків, прагнення до морального вдосконалювання, самостійного вибудовування власного внутрішнього, морального світу.

Результатом реалізації моделі є зростання якості освіти студентів, сформованість у майбутніх медиків професійно-етичних якостей.

Література

1. Бруслова И.Ю. Формирование коммуникативных качеств у студентов / И.Ю. Бруслова // Советская педагогика. – 1982. – № 7. – С. 59–63.
2. Васильева З.И. Нравственное воспитание учащихся в учебной деятельности : автореф. дис. на соискание ученой степени д-ра пед. наук : 13.00.01 / З.И. Васильева ; Ленингр. гос. пед. ин-т. – Л., 1973. – 43 с.
3. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность / А.Н. Леонтьев. – 2-е изд. – М. : Политиздат, 1977. – 304 с.
4. Лозова В.І. Теоретичні основи виховання і навчання : навч. посіб. / В.І. Лозова, Г.В. Троцько ; Харк. держ. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. – 2-е вид., випр. і доп. – Х. : ОВС, 2002. – 400 с.
5. Рудакевич М. Особливості вивчення професійної етики державними службовцями / М. Рудакевич // Вісник УАДУ. – 2001. – № 4. – С. 203–209.
6. Ткаченко О.Л. Вплив діалогічності навчального змісту на формування творчого мислення учнів / О.Л. Ткаченко // Педагогіка і психологія формування творчої

КОПИТКОВ Д.М.

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ З ОРГАНІЗАЦІЇ ПЕРЕВЕЗЕНЬ НА АВТОМОБІЛЬНОМУ ТРАНСПОРТІ ТА КЕРУВАННЯ НИМ

Тривалий час вища технічна школа зосереджувалася на формуванні в студентів міцних систематизованих знань. Проте на цей момент такий підхід виявляється недостатнім, оскільки виробництву потрібні випускники вищих навчальних закладів, спроможні вирішувати проблемні питання, пов'язані з їх професійною діяльністю. У зв'язку із цим перед вищими навчальними закладами постає завдання формування професійно компетентного фахівця. Проблема розвитку та підвищення професійної компетентності фахівця, здатного вільно й активно мислити, моделювати виробничий процес, самостійно генерувати та втілювати нові ідеї й технології у виробничий процес, є актуальною в сучасних соціально-економічних умовах. По-перше, професійно компетентний фахівець позитивно впливає на формування знань та вмінь підлеглих у процесі спільної роботи; по-друге, є спроможним досягти кращих результатів у своїй професійній діяльності; по-третє, у результаті своєї діяльності сприяє реалізації власних професійних можливостей.

Сутність компетентності майбутніх фахівців окремих галузей у цілому є достатньо дослідженою в працях українських фахівців: Р.С. Гуревича, О.І. Гури, І.А. Зязюна, Н.Г. Ничкало, О.М. Пехоти, С.О. Сисоєвої; російських: А.О. Вербицького, І.О. Зимньої, О.В. Хуторського, а також зарубіжних: С. Камінськи, Т. Кроула, Ж. Перре, Д. Поделла та ін.

Так, у дослідженні [1] під компетентністю автори розуміють знання предмета діяльності, уміння передачі знань іншим, рівень розвитку професійної самосвідомості, індивідуально-типові особливості й професійно значущі якості (цілеспрямованість, комунікабельність, відповідальність, здатність до самоосвіти у процесі діяльності, уміння педагогічного та психологічного спілкування тощо). Н.Г. Ничкало під компетентністю розуміє загальну здатність і готовність особистості до діяльності, що ґрунтується на знаннях та досвіді, здобутих завдяки навчанню й орієнтованих на самостійну участь особистості в пізнавальному процесі протягом трудової діяльності, а також на успішне включення особистості в таку діяльність [2]. С.О. Сисоєва вважає, що компетентність є системним розумінням усіх проблем, пов'язаних з діяльністю, умінням поставити завдання та здатністю організувати розв'язання конкретних проблем, що належить до виду певної діяльності [3]. О.М. Пехота під поширеним визначенням компетентності розуміє наявність знань та досвіду, необхідних для ефективною діяльності в певній предметній галузі, і якість підготовки фахівця для визначеної діяльності та якість навчання в навчальному закладі [4].